

A M. KIR. HADTÖRTÉNELMI MÚZEUM KIADVÁNYA.
SZERKESZTI : VITÉZ AGGHÁZY KAMIL IGAZGATÓ

XV

**ADALÉKOK
A VÁROSOK, VÁRAK ÉS EGYÉB ERŐS-
HELYEK KAPUINAK ÉS KULCSAINAK
KATONAI MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETÉHEZ**

ÍRTA :

BEVILAQUA BORSODY BÉLA DR.

BUDAPEST, 1930
KIR. MAGY. EGYETEMI NYOMDA VIII. MÚZEUM-KÖRÚT GÓLYAVÁR.

Adalékok a városok, várak és egyéb erőshelyek kapuinak és kulcsainak katonai művelődéstörténetéhez.

A kapuk és kulcsaik fejlődéstörténete az erődítményművészet történetében különálló érdekességű fejezetet alkot. A kapuművek a középkori életformák XIII—XIV. századi virágzása idején maguk ugyanis *erődítési* tények, kiképzésükben az erődítéses célzat a *lényeges*, az építészeti-artistikus és ornaméntális elem csak *másodlagos* fontosságú. Addig, míg a korai középkor hajító-dobóműves¹ „machina“-ira alapult technika virágjában állott, a kapiaművek tényleges védelmi szerepe is megvolt. Ebben az időben a toposzárny s a kulcs is némi szerephez juthatott.

A tüzi lövő készülékek XIV. századvégi megjelenése² a hatalmas kiképzésű kaputorony okát és a legkülönbözőbb típusú kapuműveket egyszeriben lejárta: az erődítmény díszítő függelékeivé teszi meg akkor is, ha ezeket egy időre még megtartották is. Sőt: a kapuművek megmaradása éppen annak az ideális elgondolásnak köszönhető, mely *a kaput s a kulcsot illetőleg jelképes jelentőséggel ruházta fel*. A XIV. század elején XIII—XIV. századi kapumű már csak jelképes-artistikus *függelék* az erődítménynek, kulcsa viszont végsőképpen elveszti valós kulcsszerepét; tiszta *jelképpé* válik: szertartások, szokások formáinak kellékévé.

Az ó-olasz erődítményművészettörténeti iskola (XVI. század) idején a régi kapumű megmarad az újmódú falazott sáncok, illetőleg a bombától mentes, casamattázott („le case fermate, le case armate”: erősített házak)nak ornamentális függelékéül, avagy új, pompázó, dúsan kiképzett, rendszeren rómaiaskodó, quaderolt kövekből felrakott diadalívyszerű kiképzést mutat. Magyarországi váraink XVI. századi modernizálása során az olasz mesterek és ezek magyar tanítványai a késői olasz „settecento” legbájosabb változatosságú, a „Grotta” delfinjeivel, gyíkjaival, kagylóival, páfrányai-val díszített kapuit alkotják („alla grottesca”). Magyar kőfaragók magyaros-népies természetkedveléssel és játékos kedvű ötletességgel népies pompába öltöztetik a követ. E kapu tehát máig csak *díszlet*, kulcsa sen\$mi más: csak jelkép. Ugyanez áll a barocra, s az empire-ra is, mely még mindig pompás kapukat rak.

Alábbiakban a kapuk a kulcsaik szimbólummá válásával foglalkozunk: a városkulcsok és várkulcsok tényleges erődítéstörténeti és jelképes kato-

¹ Az *Artigliera* szó az „ars tollendi” kifejezésből, a „dobás művészete” gondolatát kifejező szólamból lett. Eredetileg a régi olasz „artolleria” szó ez, (melyből a magyaros *árkolaj* szó lett). Oly dobást-vetést-hajítást fejez ki, melyet az ó-római, illetőleg keleti arab dobógépek „műveltek”. Innen a „mrvesség” (Kunét”) szó.

² A „Berchtold Schwartz”-ról szóló mendemonda oly képlet, melynek csak kialakulása érdekes. Berchtl, Perchtl: a Fényes, a germán monda máig élő néprajzi „Luca”-ja. Berchtold Schwarz: „a lángoló fekete”: az ágyú. Azt hisszük, ez költődött rá egy szerzetes névre.

nai művelődéstörténeti szerepének ismertetése során fejtjük ki fentiekben adott felfogásunkat.

A városkapukulcsok és várkapukulcsok tényleges és jelképes használatát általában *keleti*, illetőleg közvetlenül arabs eredetűnek, tehát egyívású jelenségnek tartjuk a kereszties hadjáratok idején Európában elterjedt számtalan keleti arabs eredetű katonai műveltségbeli hozadékkal. Ilyen arabs eredetű műveltségbeli elemek: a *természettudományosságban* a helylén természettudományosság, illetőleg Aristoteles iránti érdeklődés fenntartása, az *orvostudományban*, a tüdő- és szívhallgató eljárások, az „al chemje”, vagyis a *vegyan*: az „al khali” és az „al kohlu”, vagyis az alkohol, az „al dseber”, vagyis az *algebra*, az „Es Sah”: a *sakkjáték*, a *csúcsíves építés*, a *bábszínház*, az *árnyjáték*, a nemesfajú *lótenyésztés*, az *irodalomban* a novella s a *lovagi költészet*. *A katonai műveltségtörténeti tények között az arabs eredetű „masiculus”*: véleményünk szerint alkalmasint *Mas-ha-kol*: „a városvédő”, többese konyhalatinul: *masiculi*, vagyis a *Szurok-öntőpadmaly*; a *lövörös*, a *kapuvédőmű* (El Barbakan), a várak *fürdőszobái*, *fali fa- és szőnyegburkolatai*, alkalmasint a falhágó *ostromlajtörja*, az *Európában* már elfelejtett *számszöríj*.³

A város- és várkapuk kulcsai ugyanis a legkorábbi időben sem voltak jogi jelképeknél egyebek, reális jelentőségük, a kapuszárnyak fizikai összetartásán kívül úgyszólván sohasem volt, annyival kevésbbé, mivel a szárnyas kapuk használata igen későn terjed el, viszont már ekkor is csak dekoratív jellegű építményt, de nem az erődítmény tényleges tartozékát jelentik. Jelképes voltuk az Újtestámentom ismert szövegrészeiben is már így jelentkezik. Ilyen a „*Kulcsok*” szerepe a római Egyház fejének, a római Püspöknek, vagyis a Pápának fejedelmi címeres pajzsa mögött rendszeresen és máig alkalmazott heraldikai jelvényben is.

A pápai címer *mögött* — később és heraldikáikig hibásan *fölött* — alkalmazott jelvénynek döntő műveltség-történeti szerepet kívánunk juttatni a vár- és városkulcsok jelképes használatát illetőleg, helyesebben mondva e *római egyházi heraldikai tényből óhajtuk fejlődéstörténetileg levezetni e műveltségtörténeti szokást*.

A várkapuk és városkapuk egyébként az egész európai középkoron át annyira meg voltak erősítve, bogy az ostrom csak a legkritkább esetekben irányult a kapu ellen, hanem majdnem mindig a tornyok — később az ezek helyén keletkezett bástyák — közötti Cortina (falfüggöny) ellen.

A kapuszárny bezárása, nyitása mindig szertartásos katonai formák között ment végbe, minden reggel és minden este. Az *ajtónállók*, *ajtósok* (Ostiarus, Usciere), a kulcsos *kamarások*, az alábbiakban leírandó, máig élő *ó-angol szokások*, az *esti takarodó* (ritirata, La Re traite), illetőleg a mai *kaszárnyakapu* csukása s a kapuórség (Torwache) ősi idők kódébe vesző eredetű katonai műveltségtörténeti tények éppen úgy, mint a *népi babonák*, például egy budai török vonatkozású esethez fűződő babonás réműletről szóló, hitelesnek látszó leírás, mely (lásd alább) ugyancsak a *rendkívül erősen élő jelképes hiedelem keleti jellege mellett szól*.

E tényekre vonatkozó rövid ismertetésünk során fogunk a *győri kulcsokkal* foglalkozni, mindezzel a kapukulcsok katonai művelődéstörténetére vonatkozó fejlődéstörténeti felfogásunk szerény alapvonalait óhajtvá, lerakni.

1. „Szent Péter Kulcsai”, a keleti kapureteszek és az olasz heraldika. A „*Szent Péter Kulcsai*”-ról szóló újtestámentomi szövegrész vélemény-

³ Könyöki: A középkori várak. Bp. 1906. 43., 167., 166., 162., 118., 137. Bar-ba-Khan: a Ház Jó Csillaga (?), a Fejedelem Jó Csillagzata (?), védője (?).

nyünk szerint a római Egyház e jelképes szokásának középkori kialakulásánál régebbi, *keleti szokás* emlékét őrzi. Ez a kép ment át felfogásunk szerint a heraldikából közismert, a pápák címeres pajzsa *rangjelző jelvényeként* használt *kulcsok* jelképes alkalmazására s innen a kulcsok *jogi szimbólummá* való kialakulására. Ne felejtjük el, hogy az Egyház volt a legmélyebb szimbólum. A kulcsokról szóló keleties allegóriájú kép egyike az Evangélium szövegében megőrzött leggazdagabb színpompájú, allegorikus, emellett azonban mégis keleties naturalizmusú képeknek. Érthető, hogy az ilyesmit kifejező heraldika és a heraldikus színezetű középkori jelképes szokás hatalmas szerepet adott a kulcsoknak a várkapukules, kamarások kulcsai és a városkapuk kulcsainak használatában.

A „*Város Kulcsa*” ősrégi jelkép voltát mi sem mutatja jobban, mint az Új Testámentom ismert allegóriája, amikor tudniillik Jézus *Semjéchnak*, a *Jonáchan* fiának adja át a „mennyek országának kulcsait”. Semjéchnun annyi mint *Simeon* (oroszul Szemjon, Szejmon-Szimjun, latinosan Simon). Az idevágó szövegben Jézus ezt mondja Simonnak (Máté Evangyélioma, 16.) : „*IS. Te köszikla (Kéfas) vagy és én ezen a kösziklán építem fel az én Anyaszentegyházamat; és a Pokol kapui nem vehetnek azon diadalmat, 19. És néked adom a mennyek országának kulcsait; és valamit megkötözédesz e földön, a mennyekbe is kötözve léssen és valamit megoldándasz e földön, a menyekben is oldozva léssen.*”

„Péter” családi neve ugyanis nem „Péter”, hanem a sémi nyelvekben szokásos úgynevezett apai név, a „patronómikon”: Semjéchnun ben *Jonáchan*, vagyis „*Jónásia Simon*” volt. „*Kéfas*” viszont héberül annyi mint „*Köszikla*”, vagyis a „*Vuigata*” latin fordítása szerint a latin „*szikla*”, azaz „*Petra*”. Ebből lett a latmizait korai középkori hímneműsített *Petrus*, s ennek románkori egyéb Bévutódai: *Pietro*, *Pierro*, *Pierre*, a szláv *Pjotr*, a német *Peter* s a magyar *Péter*. (János Evangyélioma: 1. 20.: „*Te vagy Simon Jónásznak fi-ja, te hivattat el Kéfasnak, mely azt teszi, ha magyarázod, Köszikla.*”)

2. A kapukulcs. A korai római korról egyidőben kialakuló kisázsiai aramita és héber szövegű Ótestámentomban számtalan utalás van kapukra és „zárló” zavarokra. Így például a *Krónika könyve* (II. 8. 5.) így ír: „*Anriakf elette, mind a felső, mind, az alsó Beth-Horont me g épít é, kőfalakkal, kapukkal és zárokkal megépített városokat.*”

Az *esti kapuzárás* is számtalanszor előfordul e hősieposzszerű, csodálatos keleti költői szépségekkel teljes szent írásokban. A reformációkori pompás magyar fordításokban lerakott egykorú magyar katonai műveltség XVI. századvégi műnyelvének terminológiájával egy más tanulmányunk számára foglalkozva, az eddig gyűjtöttekből alábbiakat közöljük:

Josué könyve: 2. 5. „*És minekelőtte a városnak kapui bezárlatnának, a Setéiben azok a férfiak kimentek... (7.) a kaput pedig bezárlak egy kevés idő múlva.*” A *Szejchem* (Szihem) ostromára vonatkozó részben tudniillik kémekről van szó. Más helyen a *Bírák könyve* (9. 51.) így ír: „*Vala pedig egy erős torony a város közepében... és bezárlak magukra és a torony padlására, ménének fel!*” Itt a kapu elreteszeléséről van szó, vagyis nem kulcsokról, hanem „*elzárolás*”-ról, *zárórolásról*, *zárórolásról*: azaz valamely reteszelési módról. Tekintettel a Keleten máig dívó *fareteszekre* és a máig élő magyar toló- vagy csapózávarokra, alkalmasint helyes nyomon járunk, ha itt nem kulcsot, hanem *zavaros fareteszt* értünk „*záró*” alatt, vagyis itt tolóreteszről, *fakilincsről* „*madzagra járó pecek*”-ről lehet szó. Ugyanis ezeket szokás lekötözni s megoldani. *Jochanan fia Simon is alkalmasint a keleti tolóretesz fakilincs peckének kötelét oldja meg*, különben — véleményünk szerint — semmi értelme nem volna a „*kulcsok*” kötésének és

oldásának. Kulcsot nem lehet kötni-oldani, pecket azonban igen. A mai falusi kapu szárnyának tolorúdját kötél, illetve lánc, pecek, esetleg lakat zárja. Madzagon lógó pecke „szege” (szláv: klince, „Kilincs”) van a néprajzi „verőés” kapunak is. Hogy ez oldható-köthető „madzag-húzó”-ra jár, a „kulcsra járó kapu” pedig városi dolog, ismert, s legfeljebb ebből a szempontból fel nem használt néprajzi tény. Van gyáripari modern retesz („rigli”). A budai „Görögök utcájában” máig láthatók a boltok lakatos rúdjai.

Idevágóan rendkívül érdekes adatokat tartalmaz Dévvára 1640 november 30-i inventárioma.⁴ A szöveg ezt írja: *Tsászár kapuja ... kapuja kétfelé nyílik, két sarkán két vaskarika, lakat rajta egy. Ezen kapun egy kis fióka-ajtó vagyon, vas pánjtjai, sarkai három, vas szegezője egy, lakat is egy, kulcsával együtt. A kapu felett egy darab álgúy kötél, hetedfél ölnyi. Innét az, mely kőfal felnyúl Bethlen-bástyára, azon szintén közepben vagyon kis áljtó, pánjtja, sarka vasból kettő. Retesze, s reteszfője vasból jó vastag, azon egy kerekded lakat kulcsával rajta. Altai keresztül rajta fa szegező vagyon.*

A szóbanlévő kapu tehát kétszárnyú. Vaskarikáinak és vasróseinek bőségei megemlítése azért fontos, mivel a korai középkori kapukon nagyon kevés volt a vas. (Könyöki: Kapuk.) E dévai kapu tehát vagy késői, vagy a közeli hatalmas gyalári vasbányászat középkori anyagbőségére utaló tény. A kapunak *lakatja* van.

A „fióka-ajtónak”, mely nem a nagy kapuszárnyon, hanem mellette szokott lenni, „vas szegezője” van. Ez a Nyelvtörténeti Szótár szerint: „repagulum, Riegel, ajtószegező”. Íme: a klmee-szeg-kilincs-retesz-záró kétségtelen s vitathatatlan magyar variánsa.

A szegezőnek *lakatja* van, kulccsal együtt. Vagyis éppen úgy zárták, mind máig a falusi kocsi kaput.

Az „álgúykötél” a kapu bekötözésére szolgáló mintegy tizenöt méteres darab, fenti elméletünk bizonyítéka. Az „áljtó” (Pseudothyrum, Blendtüre) „faszegezőt” és vasreteszt is mutat. E „faszegező” a szóbanlévő „fából lévő kilincs”, vagyis „faszeg”. A kulcs tehát itt a kapuretesz lakatjárjak kulcsa, nem a kapué.

A többi kapun „retesz s retesz fő rajta” van. Egy másikon: „retesze reteszfejével”. Egy harmadikon: „vas-szegezője egy, kívül (kívül) egy i-ueszfőbe két retesz jár”. Egy negyediken: „az reteszen békó lakat vagyon egy”. Egy ötödiken: „vas retesze vagyon, lakat rajta, kulcsával”. Egy hatodikon: „egy reteszfő rajta”. Egy emelcsős kapun s „fiókáján” „vagyon lakat is három”. Belől „vas retesz, fője egy”. A nyolcadikon: „három lánc s három lakat”. A kis ajtaján: „vas szegezője egy”.

A fenti nyolc kapu leírása igazolja, hogy a XVII. században szó sincsen „kapukulcsról”, csak reteszről, ennek lakatjáról, s legfeljebb: a *lakat kulcsáról*.

A kapu nein kulcsra, hanem „zárló”-ra járt: vasszegre, vagy faszegre, ezt pedig láncsal vagy kötéllel kötötték be, mint „Szent Péter a mennyek kapuját”. A falusi kapu rúdja ma is lakatra vagy pecekre jár.

A „kulcs” csak heraldikus jogú jelvény, nem kapuzáró készség. Mint ilyen, csak az egyházművészeti ábrázolásokon, s a pápák címerein reális: kifejezőbb jelkép, mint a *kötél*. A reális kapukulcs csak szállóigék szólama. A kapuknak volt kulcsa, ámde csak jelképül. A pápák címe: Claviger Christi, Petri, Ecclesiae: Krisztus, Szent Péter, az Egyház „kulcsárja”.

Színmagyar bizonyíték erre Tihany apátsági várának kulcsáról szóló

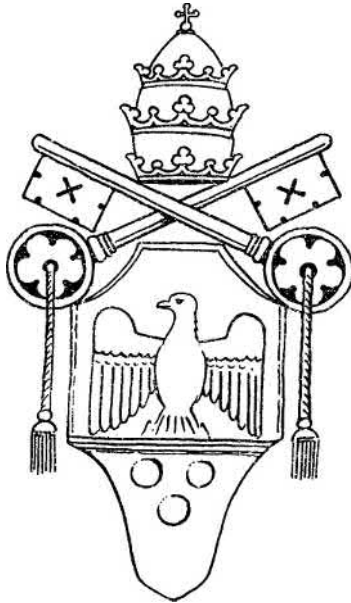
⁴ Veress Endre dr.: Déva vára és uradalma. Déva 1906. 20.

feljegyzés. A vár íródeákja, vagy gazdasági tisztje ezt írja: „*Pisky István jött be Tyhanban az Kapitányságban 25 Mártii 1585, adták az kulczot kezében 26 Mártii, ment ki Mestery János 27 Martit*”.⁵

Ugyanez a Pisky István, miután a Balaton jegén páros viadalban megölte a kihívó Ibrahim endrédi zászlós agát (u. o., 176. o.). 1589 Szent István napján adta át szolgálatát, illetve a kulcsot utódjának:

„*Pysski Vrom kezeiből az kulczott vette Hathalmi Mattias Zent István napyan.*”

Esztergom kulcsait az áruló spanyol zsoldos capitano adja át a töröknek. (Némethy : Esztergom bevétele. Budapest, 1896.)

Di Ratti-család címéréből
alakított mai pápai címér.

Igen jellemző, mert korai Hegyesdvára kulcsainak 1443-i esete. A Szécsenyi László fia László zálogba akarta adni a balatonvidéki várat. A hosszadalmas ügyben Uzsai Miklós hegyesdi várnagy a Kozgonyiak várnagyának Benedeknek átadta a kulcsokat, de Hunyadi Jánosnak tiltakozó parancsát közben kézhez véve, elrabolta a kulcsokat. Hédervári László, Eger püspöke erre Rozgonyi Györgynek azt a tanácsot adta, hogy mondjon le íjegyesdről. (Békefi Rémy: A Balaton körny. egyházai és várai. Bp., 1907, 281. A Balaton tud. tanúim, eredményei. III., L, III.) A vár átadásának jelképe volt a kapu felett tört rés is. 1898-ban a gellérthegyi erődöt (Cittadella) a katonaság átadta a fővárosnak: a teljesen ép, vizesárkos, felvonóhidás kapu felett ekkor vágták azt a rést, mely máig látható.

A magyaros, szláv eredetű „*kulcsár*” szó foglalkozást jelent, de a porkoláb (Burgraf, Burgografio) családi neve is lett. Martonfalvi Imre diák Szigliget, Szögliget (Szezigligöt) várának 1531 táján ó-olasz modorban történt átépítéskor így használja e sz : „*megijede az porkoláb kulcsár István, nem sok idő múlva szót ada s meg adá Szezigligöt várát*” (Békefi i. m., 296.). Az íródeák „*az porkolábságban társul Sándor Mihályt*” kéri.

A „kulcsár” szó családnév is lett, ugyancsak a Porkoláb szó is. A hajdú nemesség többnyire foglalkozást jelentő családneveiben gyakori e két név: Böszörményben, Szoboszlón, Nánáson, Sámsonban, Debrecenben. (Herpay Gábor dr.: Nemes csal. Hajdú várm. Debrecen, 1926.)

A vármegyei hivatalnokok közül a főlevéltárnok (Archivarius) ősi szokás szerint ugyancsak a Levéltár kulcsait adja s veszi át lelépése, illetőleg hivatala átvétele idején. (Lám i. ni.)

Mindebből az a fontos, hogy a kulcs már azért is jelképi jelvény lett, mert a korai középkorban a város és várkapuknak tulajdonképpen kulcsa nem volt, ezek nem a mai értelemben vett szárnyas ajtók voltak, hanem alul- vagy felülesapó, hídlásszerű készségek: nem is lehettek kulcsaik. A későbbi kapu már szárnyas („leveles kapu”), de ezt zárló retesz zárolja. A *retesznek* volt lakatkulcsa, ez azonban *nem kapukulcs*. Ott, ahol volt kulcs, az csak jelképes jelvény volt. A korai középkor eminens vashiánya miatt, mely a római eredetű falak „fecskefarkas” vas- és ólomkötéseit szadzadokon át bányászta és — mint a hellén szobrászat bronzremekeit⁸ beolvasztotta, — későn terjed el a kapuk „*vassal fegyverzése*”, vagyis „vasalása”, vassal reteszélése és kulcsos zárra szerelése. Déva esete kivétel a római kor óta máig rengeteg vasat termelő vasbányai vasbősége révén (Szabó I.: Déva vára. 1910, 8. o.). A korai várkapu-rettesek legalább is azt mutatják, hogy a vízszintesen járó retesz (Repagulum, zárló, závár, zár, Riegel, Schubleisten) korábbi, mint a várkapukulcs használata, A vízszintesen forgó emelőskapuk korábbiaknak látszanak, mint a merőlegesen forgók. Ilyet ír le Mathaeus de Paris 1217-nől a lincolni várra vonatkozólag.⁷

A magyar váraknak is voltak csigán felhúzható csapóajtói (Szepesvára, Körmösbánya, Lánzsér). Ezek hornyolt vályúban csúsztak. Kessellőkö kapuja „alulcsapó”, azaz esapóhíd módján alulforgó volt.⁸ Az elzáró gerendák használata általános volt, viszont ezek mellett felesleges volt a kulcs. A felül- és alulesapó ajtók a legkésőbbi időkig használatban voltak. Budává:” későbbi kapuin (Bécsi Kapu, Vízivárosi Kapu) még láthatók a gerendák háromsoros vályúi. Ezek a tulajdonképeni kapuszárny mögött voltak elhelyezve. A kapuszárnytól függetlenek: önálló reteszek.

Voltak kapuzáró láncok is,⁹ ismeretesek a csapórácok is. Ezeknek római eredete kétségtelen, de csak a kereszties hadak járása idején terjednek el, talán Bizáncon át római motívumként, már a Keletre ntr’ni.o.H arabs forrásból. Egidio di Colonna a XIII. században leír egy ilyet.¹⁰

A várkapuk — mint mondtuk — csak a tüzifegyver elterjedéséig, tehát a XIV. század végéig jelentős építmények, amit számos változatú hatalmas kiképzésük mutat. A kapuvédőműnek (az arabs eredetű Barbakan, Magyarországon Bártfa és Késmárk barbakanjai a legismertebbek) az angol eredetű *Bastide*: melyet „Bastuta” néven a cseh „kelyhes”-ek is alkalmaznak a magyar Felvidéken, a gyakori, német eredetű „*Zwinger*”-ek az ágyú jelentkezésével mind azonnal elveszítik jelentőségüket. Sőt: virág-

⁶ Az ótesta-mentumnak jelentékeny „Realia”-irodalma van a hadászati vonatkozó sokra. Magyar irodalma nincsen, noha a nyelvi kincs a Káldy- és Károli féle fordításokban az egykori magyar katonás nyelv hihetetlen bőségti, eddig fel nem dolgozott, a XV!—XVII. századra vonatkozó kincsbányája.

⁷ *Schultz Alvin dr.*: Über Bau u. Einrichtung d. Hofburgen d. XII. u. XIII. Jahrh. II. Ausg. Posen. 1873 után Könyöki: m. 88. o. A Magyar Nemzeti Múzeum nagyszerű kulcsgyűjteményének gótikus darabjai lakóházkulcsok és szekrényládakulcsok.

⁸ Könyöki u. m. 88. és 33.

⁹ U. o. 34. V. ö. Déva kapuinak köteleit és láncait.

¹⁰ *Piper*: Burgenkunde, München 1895. 326. o. után u. o. 22. o.

zásuk idején is az a helyzet, hogy közvetlen támadásnak — éppen erős voltuk miatt — alig voltak kitéve. A kőhajító- és szálfavetőgépes, ostromló-íornyos, rőzseköteges, faltörőkosos középkori ostromok — mint mondtuk — a kapuműtől lehetőleg távoleső függönyös falrészlet ellen irányulnak. A kapu tehát inkább csak intő, fenyegető holmi, mint támadott, — ostromlott, vívott mű. Viszont: éppen azért nem vívatott, mert erős volt.

A kapu feletti címer a jelmondatok, a kapuszárnyaknak címerekkel festése, azokra *apródoknak*, *címertartóknak* felmázolása (a sokszor „bizarro” módú és dévaj erotikumú, főleg gúnyolódó célzatú jelvényesítőse, kerékbetört és négyelt malefaktorok hullarészeinek, kifüggesztésére való Stacchetta-sor stb.) ekkor kezdődik meg s tart a világháborúig, mikor is a kapuszárnyak a régi sánckapukon mindig címerszínekben voltak még mázolva. Gyakoriak az ijesztő Gigas- és Gorgon-, majd a XVII. századtól a török fejek.

Az ó-olasz erődítművészeti iskolának általánossá válása a XVI. század elejétől teljesen dekorációvá tette a kaput, melynek szárnyát egy kisméretű petárda is bezúzta. A XVII—XIX. század várkapui, szép, de jelentéktelen építmények, rendesen rómaiás diadalkapuk. (A „Port de Saint Denis” Párizsban, a „Brandenburger Thor” Berlinben, a „Porta Nuova” Rómában, a „Bécsi Kapu” Budán.) A *kapufestést* legtovább a kaszárnyák épületei őrzik meg: gyermekkorunkban minden budai kaszárnyakapu fekete-sárga volt, a barokkos rutamú deszkái szerint mintázott mázolásal. Sok helyen a német-római szentbirodalmi Sasba foglalt Habsburg-címer is látható volt a régi „aeraris” épületeken. A „faköpnyegegk” (mint az új-olasz erődítművészeti iskola bástyasarkokon létesített kőtornyoskái-nak modern utódai, tehát erődítéstartozékok) szintén megőrizték a „Seigneur” (várúr, legfőbb Hadúr) címerének színeit. Ez a rutamú a „*leveles kapu*”, amelyet Veress Endre ír le Déva egyik kapuján. A név máig él: a falevél erezetéin utal. A levelesség többrétű, tehát tartós-erős szerkezeti, nem pedig dekoratív célzatú tény.

A kapu őrző szertartásos formák utolsó emléke a „Retirata-Retraife Takarodó”. Haydn ismert, máig élő, regényes esti melanchóliáit sugárzó abszolút zenei szépségű takarodója: a XVII. század kapuzárós zenéjének főleg üstdob), a városi tornyosok trombitájának, a magyar hajdúvárosok egy memzedékkel ezelőtt még rendszeresen elfújt toronyördallamainak utolsó csökevénye.

A kaszárnyakapu lezárása s a kulcsnak a negyvenes években a szolgálattelvő tiszt által történt átvétele éppen úgy középkori csökevény, mint a „*Zapfenstreich*”, — magyar bakaargót-ban igen érdekes véletlen találkozással „*Csapistráng*” neve. Ezt a középkori német szót a kapuretesz tolózávárjának nevével kívánjuk magyarázni. „*Zapfen*” annyi mint „*csap*” (a szó ebből lett), vagyis a tolóretesz, „*Streichen*”: súrolni, érinteni, tolni. *Zapfenstreich*: a „tolózávár betolása”, illetőleg átvitt értelemben az ilyenkor vívott-vert üstdob és sípfrázis, vagyis az ennek csökevényeképen megmaradt takarodódallam. *Istráng*: Strang: annyi mint kötél. Ez azonban csak népetimológia s véletlen, a szóhangzás után, nem értelem szerint keletkezett szabványos népetimológia. A városvégi községjelző táblák címerei és festett cölöpjei — főleg a vámszedő házak sorompóinak városi színekre mázolása — a kapuutódlás tényei.

Ismeretes az éjjeliőrök (bakter: Wächter: a felkeltő, a virrasztó) néprajzilag-összeüjtött szövegkincse.

„Hallja minden háznak ura,
Kilencet ütött az óra!

*Tűzre vízre vigyázatok,
Minden kaput bezárjatok.*¹¹

Kilenc óra az úgy nevezett „prima vigília”, az első őrségváltás. A város kapuit kilenckor zárták mindenütt. A nürnbergi „Ausläuten”, a késmárki Bidellus darabontos első körútja máig élő utódját bírja a takarodó után kivonuló esti őrjáratban, mely az engedély nélkül kimaradó katonákat fogdossa össze. A késmárki Bidellus a diákokat írta fel.

Ismeretes az ó-angol szertartás, mellyel a polgári jogaira féltő gondal vigyázó ősi London fejezi ki jogait a királlyal szemben. „Város” és „Király” mindig ellenlábás hatalmak voltak- véres harcaikból leszűrődött megalkuvás emléke az a szokás, melyet itt alább leírunk. Késmárkon ugyanez a Thököly ékkel folytatott harcoknak emléke, vizszont az, amit alább leírunk: a londoni szokás: melyet háború előtt ott még láttunk, — a késmárki jelképes kulcsörzés nagybani mása.

A „City” szó „várost” jelent, helyesebben „Civitas”-t, polgárjogit községet, illetőleg ennek hatalmát. („Citta, Cité, Citoyen” a romano-latin szó származékai.) A „City”-be az angol Király be nem léphet a Tanács engedélye nélkül. Az egyik régi londoni kaputorony helyén két oszlop áll, rájuk csavart láncsal. Évenként egyszer a láncsal lezárják a forgalmat: a láncon kívül helyet foglal a Király és kísérete, a láncon belül a Tanács. A Király heroldja felolvassa a bebocsátásra vonatkozó királyi kérést és a királyi láncsásokra mutat. A „Főkenyérőrző”, vagyis a „Lord Mayor”, a „Polgárok Mestere” szavazás alá bocsátja a kérést. Az „Öregember” (Alderman) a város pallosjogát jelképező bárdot tartja a király elé. Tizenegy Tanácsos az engedély mellett, egy ellene szavaz. A Lord Mayor városi heroldja kihirdeti az engedélyt, a városi Főpecsétőr (Chancellor of London City) kiállítja az okmányt, mely szerint a Király Ur bemehet Londonba. Erre a láncot kinyitják, az Alderman leereszti a bárdot,¹² a király láncsásai elvonulnak s a király bevonul. A „Tower” kulcsait az esti kapuzárásnál zenés őrség viszi a Torony (Tower-Turris-Torre-Thurm-Torom) tisztjéhez. „*Ki ott?*” — kiáltja az őrség. — „*Itt a király Úr emberei!*” — kiáltja az alabárdos őrség hadnagya. A magyar Koronaőrség felvonulása őrségváltáskor ugyanezt fejezi ki: a Szent Koronát, a magyar Államiság jogi jelképét a Koronaőr őrzi. Ő a Nemzet embere, nem ;i királyé, nem királyi, hanem alkotmányos: „országos főméltóságos”, jelképes szerepű zászlós Vir, akit az Ország gyűlése választ.

A kulcsokra megállapítottuk, hogy az erős kapuművek kulcsainak használata merőben jelképes volt. A korai középkori felül s alul csapó, híd-szerű kapuszárnyaknál használatuk vagy felesleges, vagy lehetetlen volt, szárnyas kapuknál pedig csak a szárnyak összetartására való lehetett. Hiszen a kapuszárnyat minden jó hajítógépből lőtt vasaltvégű szálfá bezúzta, ha kulcsa volt is. Inkább elvi szokás volt tehát, mint *védekező zárás*, tolvajok, álorcás besurranok elleni intézkedésnél élig egyéb. Nürnbergben minden este kilenc órakor megszólal máig is a város minden harangja. Ez a középkori „Ausläuten”, vagyis a „kiharangozás”. Harangszó után a várost senki el nem hagyhatta és a kapukat senkinek fel nem nyitották.

Hogy mindez még a XVII. század közepére is igaz, a híres késmárki diákregény, a Simplicius Simpliciseimus hiteles, egykorú, XVII. századi leírása mutatja, mely szerint a kapuzárás „tárogatósipszó” és üstdobszó

¹¹ Nagyvárad i bakterdallamszöveg. Családi eredetű gyűjtésünk. A XVI—XVII. század virrasztói a dobologórékon egész éjjeli dobszóval jelzik éberségüket.

¹² Angliában sokáig tőkén és bárdal fejeztek.

mellett folyt le. A kapuzárást egy félórával előbb ugyanis fanfare jelentette be. A kinnrekedteket csak a kiskapun, a Fiókapun engedték be a városi darabontok és a Thökölyek vár népének ukrainyák zsoldosai. Egy ilyen esetben történt, hogy Simplicissimus, a diák, egy utas lengyel úr kíséretének tolakodása közben belezuhant a „*Vastag Kapu*” barbakánjának vizesárkába.* Késmárk kapuinak két kulcsát a jogot közösen gyakorló két tényező — a Város és gróf — egyezménye értelmében közösen őrizte a gróf porkolábjá és a céhbéli polgári őrség.¹³

A retesz a Keleten s néprajzi formában Magyarországon máig él. Egy régi felvidéki, Késmárkon is élt vitathatatlanul szlávos dallamú diákdal „madzagra járó fakilincs” emlékéét őrzi.

„*Ha énnekem száz forintom, vona!*
A kilincsem vert aranyból vona!
Héj, de mivel, hogy nincsen,
Fábul van a kilincsem,
Madzag a húzója!”

Ez a madzag a „Szent Péter Kulcsa” oldó-kötő jogának tárgyi eleme.

A *kilincs* szláv szó (Klince, Klincsek), mely azonban *szöget* is jelent. E *szög* a tolózárat jelenti, a kilincs elődjét. A kilincs is tolózár: ezt azonban rúgó löki, illetőleg a kilincs emelőkarja. A „szög” neve azonban megőrződött benne, mint a dévai „szögező fa” és „szögező vas” neve is mutatja.

A magyar „*kulcsos város*” kifejezés véleményünk szerint az olasz „*Chiusa forte*” kifejezéssel egyidejű. „*Kulcsos Város*”, annyi mint zárt város. Bizonyos ugyanis, hogy a rómaiakori latinos olasz „*clusa*” szó őse a magyar „*Kolozs*” szónak, ami gátat, torlaszt, elzárt helyet jelent. Sebestyén Gyula dr. igazolta be a „*Kolozs*” szó eredetét az olasz „*chiusa-clusa*” szóból.¹⁴

NyitrakoJozs neve ezek szerint ugyanazt jelenti: az ottani bencés-köJostorvárat, melyet Jakab püspök 1220-ban alapított. Ez alkalmasint azonos a mai *Kolozshradistyével*, e magyar-szláv szóösszetétellel, melyből „*hradistye*” *váracskát*, *castellaccio-t* jelent. Kolozsvár neve is ilyen kettőzés: lényegében véve szószaporító pleonazmus: mert *Kolozs* is várat jelent, lfW«£~Pfidig lényegében véve „*Kolozs*”-t. E szólam éppen olyan pleonazmus, mint a „*Kulcsos Város*”, ami helyesen „*Kulcsos, váras helyet*” jelent. Kolozsvár neve — ez az olasz-magyar összetétel — valósággal mintegy megfelelője a mai lombardo-venetoi Udine feletti „*Chiusa Forte*” városka olasz nevének. Jellemző, hogy a latin *Claudius* férfinév magyar megf3lelője is „*Kolozs*”, vagyis a német *Claus-é* is (Klaus). Igen ám, de éppen Aythósey Dürer Albert nevezi a szorostvédő erődöt „*Klaus*”-nak.¹⁵ Ez magyarázza meg, hogyan lett Kolozsvár diákos latinságú renaissance-kori neve „*Claudiopolis*” és hogyan származott ugyanígy a szász „*Klausenburg*” név. A „*Cluj*” írású és „*Kluzs*” ejtésű oláh szó harmadfű szerepe ebből nyilvánvaló, *oy.* az olaszból elmagyarosodott *Kolozs* oláhos formája, mint a

* Ungarischer odor Daeianiseher Simplicissimus (1683) 1854-i kiadás, 59. o.

¹³ *Bruckner Győző dr.:* A késmárki Thököly-grófok úri jogai. Miskolc 1922. Késmárkon este kilenc óraker énekelte a toronyőr első dalát. A Bidellus első őjráratát a drabantokkal együtt ugyancsak ekkor kezdte el.

¹⁴ Rómer Flóris: *Mouvements Archéologiques en Hongroe. Comptes-Rendus*, II. 1. 39—77. Sebestyén, A székelyek neve és eredete: 54 és köv. Az avar-székely kapcsolat emlékei: 26 és köv. Könyökinél: 70., 71., 132., 247.

¹⁵ Etlichó underricht. Nürnberg 1527. V. ö. az erről írt tanulmányunkat: Hadimúz. Lapok 1928. 5.

Claud iopolis-Klausenburg is magyarrá lett Kolozs fordítása, tehát késői, nem eredeti s a „*Claudius*“ római névhez semmi köze.¹⁶ A magyar „Kolozs” férfinév csak a „kolozs-torlasz” szó analógiájára csinálódott a „*Claudius**” ó-római névből, ugyanis ez „Sánta, Bicegő” (*claudus*) jelentésű. *Claudius*: Sántafi. A „Kolozs” férfinévhez — mint későbbihez — Kolozsvárnak semmi köze.

Olasz lévén az építő, a városok átvették a „*Chiusa Forte*” nevet, s ebből lett a magyar kolozsos várat, zárt várat jelentő *Kolozsvár*. „Kulcsos Vár” — úgy látszik — ugyanezt a fogalmat fejezi ki más szóval. Egyébként a „Város” is jelző: a „Város Hely”, vagyis a „Feste Plätze” értelmében. (*Die Vesten, Vösten, Vöstung, Festung*: magyarul és jól: Erős Hely: „*Les places forts*”, röviden „*Fort*”).

3. A Kulcsok és a heraldika. Az olasz heraldika a XIII. századtól kezdve rendszeresen alkalmazza rang-, illetőleg tisztjelző jelvényül a pápák címerei mögött a „Szent Péter Kulcsát”, mely egyúttal e Szent közismert, középkori eredetű egyházművészeti jelvénye is, mint Borbálé a Szegeskerék. Helyes alkalmazása a címerpajzs *mögött* történik, éppen úgy, mint a Málta Kereszté, vagy az apáti Boté. Az újabb iparművészet „*qua*”, sisakdíszszerűen a pajzs felett is alkalmazza, mint XL Pius családi (*Acchille di Ratti*) címere felett a Karl Roth müncheni szobrász által az idén vésett bajor veretű aranymises emlékérem címerének mellékelte szkematikus rajza mutatja.¹⁷

4. A kapukulcs mint jelkép. Valamely erősített *Város* (régii magyálnevén „Város hely”) kapujának kulcsai jelképes jelentőségűek voltak a legújabb időkig: a város kulcsainak tényleges birtoklása az erősített hely (régii magyar *nevén* „erős hely” vagy „erősség”) birtoklásának hadijogi jelképe volt.

A várost meglátogató „*Souverain*”-t a város polgármestere és tanácsa a város kapujában fogadta. így a régi német-római Szent Birodalom császárjait a régi *birodalmi városok*, vagy a magyar királyokat a *szabad királyi városok* tanácsa fogadták a város kulcsainak hagyományos formák között történt átadásával, annak kifejezéséül, hogy a városnak a kisebb hűbéresektől, vagy bármely más nemes úrtól — Magyarországon a Vármegyétől — való függetlenségét, illetve a „*Souverain*”-tól való egyedüli függőségét a kulcsok jelképezik. (*Reichsunmittelbarkeit Szabad Királyi város.*)

¹⁰ Talán nem csalódunk, ha azt hisszük, hogy az erdélyi *Kolozsvár* neve is „Kulcsos vár”-at jelent, illetőleg ha azt hisszük, hogy az Erdélyben „Kolcs”-nak ejtett „kulcs” szó eredete is olasz vagy legalább ifi indogermán, mint a szláv „Kulcs” Klidzs szóé. Egyébként a *Kolostor*” szó a latin-románkori „*Clastrum*”, illetőleg a latin-olasz *chiostro* (*chiudere*) szóból ered és ugyancsak zárt helyet (*clausuni, endos, enclosure*) jelent, rokonszava lévén a német leányszó: *Kloster*. Kolozsvár városössége egyébként vitathatatlanul igen korai olasz modorú, mint Nagyszebené is az. Utóbbi tornyai a legjellegzetesebb és legközönségesebb olasz orompártát mutatják, melyek közeit utólag építették be s látták el utólagosan németes ácsszerkezetű magas gótikus sisakkal. Az úgynevezett „Közpülőtorony”-típus, amelyet Szeben tornyai mutatnak, egy úgynevezett „Nadrággal” vagy „Inggel” ellátott olasz torony, mint Nürnberg ismert kerek tornyai, melyek eredetileg szintén négyzetes alakrajzúak voltak. A budai várbeli zsigmondkori „Csonkatorony” sohasem volt „befejezetlen”; közönséges „magnadrágot”, vagyis „köpülőtorony” volt, „kerülő” laposát pedig a török nevezhette el török szóval „csonka”-nak. Az ilyen olasz tornyok a „nadrágot” csak utólag kapták.

¹⁷ Itt utalunk a sok magyar és erdélyi *Kulcsár*-nevű családra. A név hivatali tisztet jelent. A német-olasz „*Burggraf-Burgravo*”-ból lett „Porkoláb” tulajdonképpen „Kulcs-tartó”. Ilyen a magyar „ajtós” is, a nemes várjobbágy gyalogkatona. V. ö. az Aythóssy Dürer-családról írott idézett tanulmányunkat.

A kulcsok illetén szerepe ősrégi, s az európai középkort messze túlhaladó keleti szokás.

Magyar törtételekből számtalan esetben ismerjük valamely város kulcsainak átadását: így Buda és Pest kulcsait a Buda felé menetelő görög' „rinegato” *Ibrechim* nagyvezírnek a halotti köntösbe (Tah Bihem) öltözött budai zsidók adják át Dunaföldvárról. Vezetőjüknek, *Jaszef ben Selaomának* (Salamoni! József) családja a XVIII. századig érvényben maradt megkülönböztetett kiváltságot nyert Szülejman szultántól,* ami a kapukulcsok átadásának keleties képszerűségű súlyos komolyanvételét mutatja.¹⁸

A Város kapukulcsait ezek szerint a „Carroccio” jelképes jogutódjának kívánjuk tekinteni. A „Carroccio” ugyanis az a címertartó szekér, melyet az olasz középkor képletes hatalomjelvénynek tartott. Bikák vonták és a város, legelőkelőbb nemes és papja őrizte. Európában később a Főőrségen őrzött zászló és a kapukulcs lett a jelképes hatalom jelvény. Tulajdonképpen a zászlót s a kulcsot éppen olyan szertartásban őrzik (előbbit máig), mint jelképes elődjét, a „Carroccio” címeres pajzsát.¹⁹ A „Schildwache” értelme felfogásunk szerint szigorít megfelelője az olasz Carroccio pajzsőrségének. Az „Ecuière”, vagyis „Pajzsos” a legfőbb francia közjogi méltóság. Ezzel azonos eredetű az angol *Esquire* szó, ami „pajzsost” jelent.

Jiczok ben Selaomao ben Moise budai zsidó tanító, Budavára 1686-i ostromának budavári emlékiratírója a „*Megillasz Buduni*” (Budai Siratódal) című, sajtó alatt levő tanulmányunkban ismertető emlékiratában leírja, hogy az ostrom alatt a budavári Bécsi Kaput a holtra fáradt török őrség nyitva felejtette. Ezt rettentő baljóslatú ómennek magyarázták a budai mozlemek és zsidók egyaránt. Ez is mutatja a kapukulcs jelképes volta vetett hit keleties származását.

5. Győr város kapukulcsai. A M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum tulajdonában levő két ezüstfel futtatott rézkulcs** kovácsolt, fűrészelt, öntött munkájú, nagyméretű darab. (Legnagyobb hosszúságuk: 252 mm, legnagyobb szélességük: 102 mm, súlyuk: egyenkint 630 gram.) A végső cizelláló munka hiányzik róluk, az élek durvák, az öntési felületek szemcsések. Bár ötvösmunkájúak, mégis — mivel nemtelen fémből készültek — hiányzik róluk ; mesterjegy is. Az arányok nein kifogástalanok, a hatalmas kulcsfűlhez képest a nyél rövid, β a toll kicsi. Az elgondolás több szerkezeti hibát mutat: a nyél egy semmivel meg nem okolt kockába megy át, ezt indokolatlanul két gyűrű közé foglalt golyó folytatja, az ez után következő golyóból minden szerkezeti indokolás nélkül lendül ki a két újbarokkos. roccaille-szerű páfránylevéllel díszített sín, melyek ugyancsak indokolatlanul egy római

* *Mordtmann J. H.*, Adalék Buda 1526. ovi elfoglalásához. Bp. 1918. Az egykorú török udvari historiografusok közléseire nézve v. ö. Mohácsi Emlékkönyv. Bp. 1926. A tényt a dunaföldvári községházán elhelyezett emléktáblán örökítette meg a község. *J a e c h i m* neve Abrahamoc volt,

Hogy napjainkban is őrzik ennek tradícióit, mutatja a Magyarság 1929 december 3-i számában megjelent hír, mely szerint Pécs szabad királyi város tisztújító közgyűlésén „*Nertdvich Andor dr. polgármester ezután letette mandátumát és átadta a váron pecsétjét és kulcsait a főispán kezébe*”. (A szerk.)

¹⁸ A kapu lezárásának érdekes hagyományát látjuk meg abban, hogy az ép falóvezettel teljesen körülvett, 1883-tól 1918.ig osztrák területen levő déldalmata *Budua-nak* két kapuját 1918 október 30-ig minden este kulccsal zárta le az ott partvédő szolgálatot végző VII/19. m. kir. honvéd népfőlkelő század szolgálattevő őrmestere. A buduai öbölben levő San Stefano városka kapuját egy öreg halász csukta le minden este.

¹⁹ „A Carrousel” című tanulmányunkban részletesen fejtjük ki a „Carroccio” katonai műveltség-történeti szerepét. Szent György. 1929. 1.

** 33453/1-2. leltári szám.

renaissance-os empire-os rózsával díszített korongot fognak össze. A monogramok betűinek tartó postamentója szerkezeti logika nélkül szorul bele a roccaille csigás volutájába, a monogram betűi túlzottan nagyok. A toll a XVII. századi bőszt örzávárok kulcsainak bevágásait görögösködő méandórvonalban oldja meg. Mindezt összevetve, a kulcsok nem nevezhetők a XIX. század első fele nemes magyar ötvösmívessége egyenlőrangú, jelenségeinek. Egészükben nézve azonban mégis elég jó benyomást adnak és némi klasszikuskodó, de már mintegy az újbarokk felé hajló átmeneti „Biedermeyer”-es empire-félét mutatnak. A fényképen kicsinyített ábrázolás, az aránytalanságokat jobban láttatja. Az említett két kocka szemközti lapján „10-a Junij 1839” kurzív vésésű dátum (1839, június 10-én). Az *F V* és *M A* monogramok véleményünk szerint a F(erdinandus) V. M(aiestas) A(postolica) megoldást adják. Mivel e korszak rendes közismert királyi címzése „Caesarea Regiaque Apostolica Maiestas” vagyis „Császári és Apostoli Királyi Felség”: e rövidítés nyilvánvalóan a magyar királyra vonatkozó „*Regia Apostolica Maiestas*”-t rövidíti, ezáltal a „császári”-t is elmellőzve s a magyar király címének „apostoli” címét is kiemelve. A wieni volt K. u. K. Heeresmuseum katalógusa²⁰ azt írja a győri kulcsokról: „Győr városa kulcsa, ezüstözött rézből, áttört és, díszítményes fogóval, melyen I. Ferdinánd császárnak, mint V. Ferdinánd néven magyar királynak és nejének, Mária Anna császárnőnek kezdőbetűi láthatók, a kulcsok »10. Junii 1839.« dátumot viselik. E kulcsok — melyek I. Ferdinánd császár fogadtatására készültek, az 1869-i leltár szerint Győrnek 1849 június 28-án történt bevételekor adtak át ő Felségének, Ferenc József császárnak. A múzeumba 1863-ban kerültek a kulcsok az Arsenálból.”

A katalógus fenti adatai hibásak. A kulcsokat Ferenc József soha át nem vette, Győr nem 1849 június 28-án esett el, illetőleg Ferenc József nem akkor vonult be Győrré, az *M A* monogram nem a császárnő nevét jelenti.

Mindez a rendkívüli műveltségű Almai nemes Ecker János nemes insurgents huszárfőhadnagy kortörténeti leg abszolút értékű naplójával igazolható.

A napló a kulcsokra vonatkozó osztrák katalógusi adattól függetlenül igazolja a darabok hitelességét, ugyanis¹¹ a napló szerint V. Ferdinánd 1839 június 10-i Győrré történt ünnepélyes bevonulása alkalmára eszínáltatt. »-vd Almai Ecker János a város megbízásából. Az 1838-ban trónra lepott király ugyanis megkoronáztatása után végigjárta Magyarország városait, így Győrt is. Ősi szokás szerint a Souverain a kulcsokat átvette, de rögtön vissza is adta a városi Tanácsnak. Ezzel kifejeződött a Város hódolata is, de „szabad királyi Város” voltában adott függetlensége is: a csak a királytól függő nemesi jogot gyakorló, pallosjogos, országgyűlésre követet küldő „szabad” város volta.

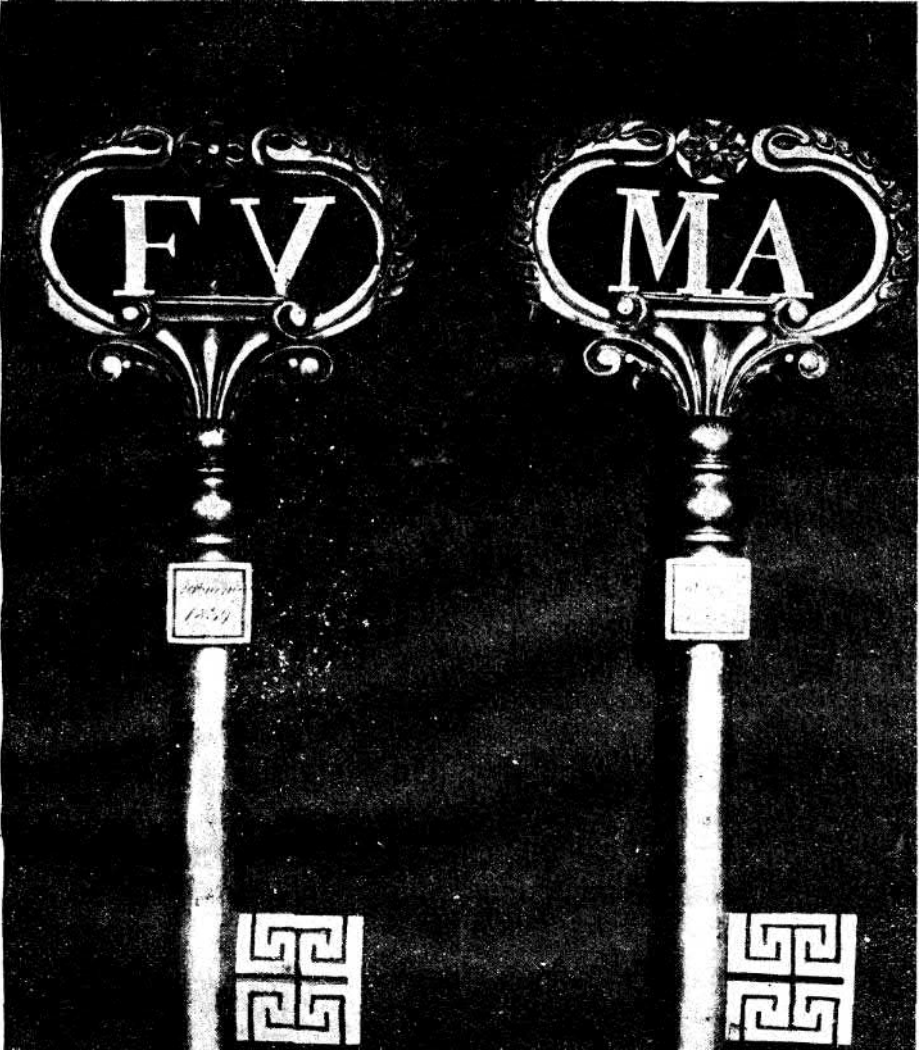
A város korábbi kulcsairól érdekes dolgot közöl a naplót feldolgozó *Lám Frigyes*.²² E közlés ezerint Győr korábbi, alkalmasint a XVIII. század elejéről való kulcsait Napoleon vitte magával ismert győri tartózkodása alatt. Állítólag Horace *Vemet* (1789—1863), a híres csataképfestő és illusztráló a győri csatát is megörökítette, a festményt állítólag a párizsi „Musée du Louvre” őrzi, állítólag a „La Bataille de Raab 1809” felírást viseli.

Az idézett közlés szerint a történelmi panneau az előtérben Napóleont ábrázolja, amint maréchaljai és tábornokai élén a háttérben levő harminc félholdas, minnettes-mecsetes város kulcsait veszi át egy keleti öltözetű

²⁰ Katalog dos k. u. k. Heeresmuseums. Wien 1903. 335. η.

²¹ Lám Frigyes, Egy győri polgár a reformkorszakban. Győr 1928. 100. o.

²² U o. 85. o.

Győr város kulcsai 1839-ből.

hódoló csoporttól, melynek több szerezsen tagja van. Oldalt teveháton ülő lefátyolozott nők láthatók. Lám Frigyes, véleménye szerint Horace Vernét az egyiptomi hadjárat valamely arab városával tévesztette össze Gyórt, ezért helyezte arab, keleties keretbe.

Az érdekes közléssel szemben az a véleményünk, hogy itt esetleg i'élre-értésről lehet szó. A „Louvre” vezetősége ugyanis Horace Vernét vásznait 1900 táján eltávolította világhíru gyűjteményéből és a versailles-i kastély üresen álló termeit díszítette velük. Horace Vernét ugyanis a feladott téma tényeinek és a hízelgő loyaltás dagályos páthosának tisztos tudású mes-tere, azonban csak az ilyesmit kedvelő kispolgári egyszerűségű kisigényűség számára jelent művészi értéket. A kivirágzó romanticizmus idejének tömegizlése kedvelte, egykorú jóizlésű magyarok is azonban már 1847-ben azzal a kritikával nézték sekélyes pedantériájú és kiskorúak számára elragadó festett eposzait, amivel a „Louvre” mérte azokat, mikor Versailles-ba különítette el vásznait. (V. ö. Kálóczy Lajosnak, a szabadságharc alatt Tét nemzetgyűlési képviselőjének levelét: u. o. 87.) Tény, hogy a rendelkezésünkre álló jegyzékekben nem találjuk a nevezett vásznat, azonban sem a „Louvre” gyűjteményeiben, sem a Vers.ailles-iban, ahol egyébként a háború előtt már számos vászon el volt helyezve.

Azt hisszük, hogy a közlés *Girodet-Trioson* ismert vásznával téveszti össze a szóbanlevőt, mely Bécs kulcsainak átvételét ábrázolja. (Versailles, Galerie de la République et du Premier Empire, Salle IX. Nr. 75.)

Mindez azonban nem zárja ki, hogy Horace Vernet-nek mégis van egy ilyen vászna, melynek tárgya tényleg Győr kulcsainak átadása. Ebben az esetben Vernét esetleg valamely régebbi XVII—XVIII. századi veduta-gyűjteményben találhatta meg Győr erősen törökössé stilizált ábrázolását, avagy tényleg a franciák máig hagyományos földrajzi tájékozatlanságával gondolta el Gyórt arab keretben. Ha igaz az, hogy Napoléon magával vitte Győr kulcsait, akkor érthető, hogy a város adott alkalommal 1839-beti sietve új kulcsokat csináltatott.²³

V. Ferdinándnak tehát átnyújtották a díszkulcsokat, aki azokat — ősi szokás szerint — visszaadta a Tanácsnak. Egészen más volt azonban a helyzet, amikor 1848 december 27-én Von Windisch-Graetz herceg, mint hódolatató vonult be az agyongyötört városba. A kulcsokat átvette, s hndünf/ii. mint jelképes jogszimbólumot magával vitte. A XVII. században az elfogott fővezéri sátozt, a lovasezredek fanfarejának üstdobtakaróit, trombitatakaróit és a gyalogezredek zászlóit volt szokás átadni-átvenni. Mindennek pótló utódául a kulcs maradt meg.

Von Windisch-Graetz Buda és Pest városok kulcsait is átvette a hódoló tanácsoktól és Bécsbe küldötte, amikor 1849 január ötödikén déli egy óra-kor Bicske felől Budára vonult be. A régi Városháza tornyára kitűzött fehér zászló fogadta, főhadiszállását a királyi Palotában ütötte fel. Jelentése, melyet fia, Alfréd von Windisch-Graetz őrnagy vitt a császárhoz a két város kulcsaival együtt, így szól: „...a legmélyebb tisztelettel jelentem Felsőgednek, hogy ma délben Budát és Pestet minden kardcsapás nélkül elfoglaltam... bevonulásom előtt a két város küldöttsége jött hozzám, ki-jelentvén, hogy készek alávetni magukat Felsőged legfelsőbb akaratának”. A kulcsok átvételét követte a két város ostromállapotba helyezése.

²³ Ecker mindenre kiterjeszkedő nagyszerű naplója nem tud az esetről, bár sok jellemző adatot közöl a császár győri látogatásáról, melynek idején mint nemesi insm-rectióbéli huszárfőhadnagy, a nádor galopintisztjeként jelentős szerepet vitt.

6. A kulcsok és Von Windisch-Graetz herceg bevonulása Győrbe.²⁴

Almai Ecker János naplója Győr szomorú szabadságharc kori karácsonyáról is megemlékezik. Görgey fővezér ezek szerint december 26-án kezdte meg visszavonulását másnap hajnalban 12.000 főnyi serege már teljes egészében mozgásban volt Gönyű és Bábolna irányában. Déli egynegyed tizenkettőkor már Von *Schwarzenberg* herceg tábornoka jelent meg a városban, utána pedig *Ottinger* tábornok. Von Windisch-Graetz herceg háromnegyed kettőkor vonult be három hadtest élén.

Ósrégi szokás szerint azonnal a Városháza előtt állott fel,²⁵ mivel a közfelfogás a szabadságharc idején is a Városházát tekintette a Város birtoka jelképes helyének.²⁶ Győr város Tanácsa kényszerű meghódolása jeléül ott, az akkori Városház-téren adta át a hercegnek a szóban lévő kulcsokat. Ezek tehát hadijogon kerültek Bécsbe, mint meghódoltatott város kulcsai.

Június 28-án volt a győri csata. Ecker részletesen leírja az eseményeket. Délután félhatkor egy osztrák lövészosztag (Füsiliere) vonult be a Bécsi Kapun. A fiatal Ferenc József császár tábornoki díszben, fivére, Ferdinand Max főherceg — a későbbi mexikói császár — „Chevaux-Legers” ezredesi formaruhában vonult be. A városi Tanács a mai Erzsébet-téren állt fel, mivel a bevonulás a Rába hídján át történt, kapuszárnyakból hevenyészett padlókon.

Lám Frigyes megemlíti, hogy a császár gyalog jött, nem, a *Zedlitz* híres költeményében leírt módon:²⁷ „égő zsarátnokon át tajtékozó paripán, a legsűrűbb golyózáporban, hogy első legyen Győrött és felemelje a véres porba hullott magyar Koronát”. Jankó, magyar polgármester elmenekült és nem vett részt a bevonulás alkalmával történt fogadtatáson. Vagyis nem Ferenc József vette át a szóbanlévő díszkulcsokat, nem 1849 június 10-én volt Győrött, hanem június 28-án, a kulcsokat pedig Von Windisch-Graetz herceg vette át 1848 december 27-én, majdnem pontosan délután két órakor.

Június 29-én 16 zászlóalj orosz gyalogság vonult be Győrre.

Szeptember 4-én a, Gönyű felé igyekvő Haynau érkezik a szerencsétlen városba, mely kulcsaitól megfosztva a „hódoltatott tartomány” sorsát érte meg:

Kulcsait a szabadságharc legérdekesebb ereklyéinek tekinthetjük.

Berilaqua-Borsody Béla.

²⁴ Magyaros és helyes kifejezés „Győrbe” helyett. „Győrben” vagy „Győrbe” éppen fi van magyartalan „szólásforma, mint „Kolozsvárban”, a helyes: „Győrött, Győrre. Kolozsvárott”.

²⁵ Lám i. m. 99.

²⁶ A városi főőrség hagyományos helye ostrom esetén mindig a városháza előtti térség vagyis a város főtere volt, még abban az esetben is, ha az erődített hely parancsnoksága másutt székelt. A világháború alatt a Kraków-környéki harcok idején, sőt még 1916 őszén is a „Rynek Glówny”-n, az ősi „Krakó” főterén a Posztós Céh háza (Szukiennica) előtt állott a főőrség. A városi tanács a látogató uralkodót a város kapujában is fogadta, az is szokásban volt, hogy bizonyos távolságra elébe lovagolt, hódolatát lórol leszállva fejezte ki, stb. V. ö. Albrecht Dürer, Briefe u. Reisetagobuch, T hauging. München. 1873., Gesch. d. k. u. k. Hus-Reg. No. 5.

²⁷ Zedlitz. Soldatenbüchlein. Gedichte, 1852. „In Raab.” V. ö. Lám által idézett: Alemann u. Straub: Krieg. Ergebnisse is und bei Raab. 1902. 87 és 100. o.